Gemaal van de polder Overdie en Achtermeer

Provincie : Noord-Holland
Gemeente : Alkmaar

Plaatselijke aanduiding
Cort van der Lindenkade

Kadastrale aanduiding
Kadastraal gem. : Alkmaar
Sectie : F
Nummer : 1965

Kadastrale tenaamstelling
Stichting Beheer Dieselgemaal Overdie-Achtermeer
p/a Vergierdeweg 247
2026 ZE Haarlem

Inleiding
Gemaal (complex) gebouwd in 1913, als dieselgemaal (ruwoliemotor) met centrifugaalpomp, thans niet meer in gebruik.
Het complex is gesitueerd in de polder Overdie en Achtermeer en bestaat uit een machinegebouw van het bouwtype C (binnen één bouwlichaam een ongedeelde machine ruimte waarin oliemotor en opvoerwerktuig zijn opgesteld) met voor- en achterwaterlopen, alsmede de niet meer originele machinistenwoning.

Geschiedenis
De polder Overdie en Achtermeer ligt ten zuiden van Alkmaar en omvat het voormalige Groenewater of Rietmeer (voor de droogmaking Heilooërmeer geheten) en de Kooimeer, alsmede de drie oorspronkelijk gescheiden polders Overdie, Achtermeer en Klappolder. De Achtermeer zou ná 1566 reeds bedijkt zijn; in datzelfde jaar is octrooi aangevraagd voor droogmaking van het Heilooërmeer.
De polder heeft bij de strijd tegen de Spanjaarden in 1573 een belangrijke rol gespeeld. De polder werd nl. onderwater gezet via dijkdoorbraak om de veroveraars onder leiding van Alva te verjagen, hetgeen lukte. "Van Alkmaar begon de victorie." (P. Verhoeven)
Pas in 1581 kwam de droogmakerij na allerlei tegenspoed voor goed tot stand.
In het bijzonder reglement voor de polder, opgenomen in het provinciaal blad no. 87 van 1932 wordt o.a. het volgende vermeld: "de verenigde polders wordt bemalen door een Diesel-ruwoliemotor met centrifugaalpomp, staande in de Achtermeer en uitmalende op de Bleekersloot, die in den Stadsbuitensingel, dat is de Schermerboezem, uitkomt."
"Het afwaterend oppervlak van dezen polder is in verband met de uitbreiding van de gemeente Alkmaar gewijzigd. Een gedeelte is opgehoogd en watert rechtstreeks af op het buitenwater. Het zomerpeil is 1.60 meter - NAP.
De polder heeft verscheidene inlaatduikers."
Bij besluit der staten van 19 juli 1921 werd in het bijzonder reglement de bepaling opgenomen, dat de waterkering door het bestuur werd onderhouden. Aan gedeputeerde staten was (nl.) gebleken, dat verschillende delen van de waterkering nog door hoefslagplichtingen werden onderhouden." (Ontleend aan D. Kooiman, 1936).

Na het afbranden van de poldermolen besloot het polderbestuur van de polder "Het Overdie en de Achtermeer" tot het installeren van een dieselgemaal. In de eerste contacten die men hiertoe had met de firma Werkspoor uit

Amsterdam schreef deze firma: "Ofschoon door ons zowel stoom, als motorinstallaties zijn uitgevoerd, worden eerstgenoemde voor polderbemaling meer en meer verdrongen door dieselmotoren, die zo bij uitstek geschikt zijn voor dit doel".
Als voordelen werden o.a. genoemd de kleine plaatsruimte, het geringe brandstofgebruik en de eenvoudige bediening. Op 14 november 1912 werd het leveringscontract gesloten. Geleverd moest worden: een bemalingsinstallatie bestaande uit o.a. een ééncylinder dieselmotor van 20-25 PK, die een centrifugaalpomp aandrijft, welke in staat is om per minuut 33 m^3 water 1,6 m hoog op te voeren. Het bijbehorende machinegebouwtje stond los van dit contract en werd naar ontwerp van de plaatselijke aannemer L. Groen op 27 december 1912 aanbesteed en gegund aan aannemer Joh. Apeldoorn.
Het gemaal werd op 8 maart 1913 voor het eerst in gebruik genomen en heeft als zodanig tot 1988 dienst gedaan. Al die jaren is de bediening in handen geweest van de familie Leegwater.
In 1991 heeft de gemeente het gemaal overgedragen aan de Stichting Beheer Dieselgemaal Overdie-Achtermeer J.J. Schilstra, die zich het beheer en behoud van het gemaal ten doel stelt.

Beschrijving
Hoewel het principe van de dieselmotor in de loop der decennia ongewijzigd is gebleven, bezit de oorspronkelijke A-frame type cilinder motor no. 320 met centrifugaalpomp toch een aantal specifieke bijzonderheden. Zo wordt brandstof niet door een pomp (drukverstuiver) maar d.m.v. samengeperste lucht (luchtverstuiving) de verbrandingsruimte ingespoten. De motor is hiertoe ten behoeve van het starten uitgerust met een compressor met toebehoren. De aandrijving van de vacuümpomp geschiedt door middel van een vliegwiel- en poelie.
Het is de enige nog functionerende Werkspoor dieselmotor van die leeftijd.
Het machinegebouw is zuidoost-noordwest georiënteerd op een nagenoeg rechthoekige plattegrond uit een bouwlaag onder zadeldak.
Het gebouw is geheel uit rode baksteen opgetrokken en in staand verband gemetseld, ter hoogte van de vensters aan boven- en onderzijde voorzien van rollagen. Het dak is gedekt met grijze Hollandse platte pannen. Voor- en achtergevel zijn voorzien van uitkragende schouderstukken. Beide gevels verbreden zich aan de onderzijde in de vorm van steunberen die ter hoogte van de vensters middels een hardstenen aanzet als het ware doorlopen in de rollagen.
De voorgevel (zuidoost) bevat de dubbele houten toegangsdeuren, uit panelen en kruisvensters samengesteld, onder een rondboog bovenlicht met twee verticale roeden. De ingangspartij wordt omlijst door een bakstenen boogrug, uitkragende bakstenen sierlijst en hardstenen sluitsteen. Het geheel wordt aan iedere zijde geflankeerd door een smal rechthoekig staand venster met twee horizontale roeden.
In de geveltop bevindt zich een siersteen met de tekst "Anno 1913", alsmede twee muurankers.
De linker gevel bevat twee rechthoekige vensters met openslaande ramen en dwarsroeden; er tussen in bevindt zich de uitlaat van de ruwoliemotor met knalpot. Onder het achterste raam is een lage houten aankapping.
De rechter-zijgevel heeft drie paar identieke vensters.
De achtergevel bevat een groter rechthoekig venster met roedenverdeling en links en rechts een smal staand venster.

Interieur:
Het interieur van het machinegebouw bestaat uit één ongedeelde ruimte. Bij binnenkomst staat de ééncylindermotor direct vooraan. In het verlengde ervan bevinden zich het vliegwiel en de poelie aandrijving voor de Werkspoor centrifugaalpomp.
De motor is uitgerust met een compressor met toebehoren. Deze bevindt zich aan de zijkant van de dieselmotor en dient zowel t.b.v. de start en als t.b.v. het hervullen van de luchtvaten.
Tegen de rechterzijgevel zijn het aanzetvat en het inblaasvat met manometers geplaatst.
Tegen de achtergevel staat de werkbank met daarboven de oorspronkelijke gereedschappen (zie inventarisatielijst d.d. 1992). Tot het inventaris behoren eveneens o.a. de oliekannetjes, trechters en het zuigpompje.
De vloer is belegd met zwarte en witte tegels, de wanden zijn bekleed met de oorspronkelijke geglazuurde witte tegels met aan de bovenzijde een doorlopende bies in ruitjesvorm.

Redengevende omschrijving:

Het complex is architectuurhistorisch van betekenis:
- als goed en gaaf voorbeeld van een ruwolie- of dieselgemaal (bouwtype C; een ongedeelde ruimte), uitgevoerd naar ontwerp van L. Groen in 1912/13;
- vanwege de goede hoofdvorm, gevelindeling en materiaalgebruik.

Cultuurhistorisch is de combinatie van gemaal en (thans niet meer oorspronkelijke) machinistenwoning van belang als voorbeeld van een zeldzaam geworden element uit de geschiedenis van de waterhuishouding in Noord-Holland, in casu als vroeg voorbeeld van het functioneren van dieselbemaling zoals deze aan het begin van de eeuw tot ontwikkeling kwam.
In het interieur verdienen m.n. bescherming om historisch civiel-technische redenen het gaaf en zeldzaam geworden voorbeeld van een één cylinder Werkspoor dieselmotor en Werkspoor centrifugaalpomp (beide uit 1913) met poelie en vliegwiel, alsmede de bijbehorende gereedschappen.